

'N EKSEGETIES-TEOLOGIESE INTERPRETASIE VAN HABAKUK 3

S.D. Snyman¹

ABSTRACT

AN EXEGETICAL-THEOLOGICAL INTERPRETATION OF HABAKKUK 3

In this article Habakkuk 3 is subjected to an exegetical-theological interpretation. After a preliminary translation serving as a working translation to clear obscurities in the Afrikaans version of Habakkuk 3, attention is paid to the demarcation of the unit, text critical matters, a structural analysis of the text (revealing an *inclusio*), genre (mixture of *Gattungen*), setting in life, tradition material (Sinai, Exodus, Conquest and Creation) and redactional issues. Habakkuk 3 provides a vision of Yahweh amidst the troubling times of the pending Babylonian exile. As He once revealed Himself in a majestic theophany, He will do so again. In the mean time believers must patiently await His intervention which will surely happen in due course.

1. INLEIDING

Die boek Habakuk vorm 'n eenling onder die profetiese boeke van die Ou Testament (Keller 1985:156-167). Die boek is tegelykertyd ook een van die meer bekende boeke in die korpus van profetiese literatuur in die Ou Testament. Habakuk 2:4 is 'n bekende teks wat dikwels en prominent in die Nuwe Testament (Rom. 1:17; Gal. 3:11; Heb. 10:38) voorkom en wat eventueel 'n belangrike rol gespeel het in die Hervorming van die sestende eeu. Habakuk 3:17-19 is eweneens bekend as Skrifgedeelte en het selfs verdere bekendheid verwerf as toonsetting in liedvorm wat sy weg gevind het na die Liedboek van die Nederduitse Gereformeerde Kerk en die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika as Lied 516. Dat Habakuk 3 'n besondere hoofstuk in die Bybel is, word wyd erken. So meen een van die onlangse publikasies oor die boek Habakuk "...das Lied Habakkuks nehme unter den Meisterstücken der hebräischen Literatur einen hervorragenden Platz ein" (Herrman 2001:487).

1 Prof. S. D. Snyman, Departement Ou Testament, Fakulteit Teologie, Bloemfontein 9300.

Dit is egter ook 'n hoofstuk in die Ou Testament wat wemel van probleme. Die opskrif van die hoofstuk in 3:1 dui die inhoud aan as 'n gebed, maar in werklikheid is 'n klein gedeelte (vers 2 en moontlik verse 8-15) van die hoofstuk werklik 'n gebed. Hoe moet die teofaniebeskrywing in verse 3-15 verstaan word? Hoe en op watter manier pas verse 17-19 in by die voorafgaande gedeelte? Daar is ook tekskritiese probleme wat die aandag van die eksegeet vra. Daar is 'n lang debat aan die gang oor die plek van Habakuk 3 in die geheel van die boek.

2. VOORLOPIGE ONDERSOEK

2.1 DIE LEES EN VERTAAL VAN HABAKUK 3

Eksegese begin met die lees van die teks, aanvanklik in die vertalings wat vir die eksegeet toeganklik is, maar dan eventueel en noodwendigerwys ook die Hebreeuse teks omdat die vertalings juis verskille aan die lig bring wat die lees van die teks in Hebreeus noodsaaklik maak. Wat in die algemeen waar is van eksegetiese praktyk, is in die besonder waar van Habakuk 3. Hiebert (1986:3) begin sy studie van Habakuk 3 met die opmerking dat “no study of Habakkuk 3 can proceed far without a thorough examination of its text”.

Uit 'n vergelyking van die verskillende amptelike vertalings saam met die vertalings wat die verskillende kommentare ook bied, blyk dat daar inderdaad moeilike vertalingskwessies in die hoofstuk is. Die verskille in die verskillende vertalings bring ook vrae na vore wat in die loop van die eksegese duidelik gemaak sal moet word.

2.1.1 Die Hebreeuse teks van Habakuk 3 soos weergegee deur BHS

- 1 תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות:
- 2 יהוה שמעתי שמעך יראתי יהוה פעלך
- 2.1 בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע
- 2.2 ברגו רחם תזכור:
- 3 אלה מתומן יבוא וקדוש מהרפארן סלה
- 3.1 כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ:
- 4 ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו
- 4.1 ושם חביון עזה:
- 5 לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו:
- 6 עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים
- 6.1 ויתפצצו הרריעד שחו גבעות עולם
- 6.2 הליכות עולם לו:

- 7 תַּחַת אֲנִי רְאִיתִי אֱהִלִי כוֹשֵׁן יִגְזָוּן
 וְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְּיָן: ס
- 8 הַבְּנֵהרִים חָרָה יְהוָה אִם בְּנֵהרִים אֶפְדָּ אִם-בְּיָם עִבְרַתְּךָ
 8.1 כִּי תִרְכַּב עַל-סוּסֶיךָ מִרְפַּבְתֶּיךָ יְשׁוּעָה:
- 9 עָרִיָה תֵעוֹר קִשְׁתְּךָ שְׁבָעוֹת מִטּוֹת אִמְרֵ סֵלָה
 9.1 נִהְרֹת תִּבְקַע־אֶרֶץ: 10 רְאוּךָ יַחֲלוּ הָרִים
 10.1 יָרִים מִיָּם עָבַר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ
 רוֹם יִדְהוּ נְשָׂא: 11 שָׁמַשׁ יָרַח עָמַד וּבִלָּה
 11.1 לְאוֹר חֲצִיךָ יִהְלֹכוּ לְנֶגַהּ בְּרַק חֲנִיתְךָ:
 12 בְּזַעַם תִּצְעַד־אֶרֶץ בְּאֵף תִּדְוֹשׁ גּוֹיִם:
 13 יִצְאֵתָ לִישָׁע עָמֹךְ לִישָׁע אֶת-מִשִּׁיחְךָ
 13.1 מִחֲצַת רֹאשׁ מִבַּיִת רִשָׁע עָרוֹת יִסוּד עַד-צֹנָאֵר סֵלָה: פ
 14 נִקְבַּת בְּמִטּוֹי רֹאשׁ פְּרוּזִין יִסְעֶרֶוּ
 14.1 לְהַפִּיצְנִי עַל-יָצָחָם כְּמוֹ-לֹאֲכֹל עֵנִי בְּמִסְתָּר:
 15 דְּרַכְתָּ בְּיָם סוּסֶיךָ חֲמַר מִיָּם רַבִּים:
 16 שָׁמַעְתִּי וַחֲרָנִי בְּטִנִּי לְקוֹל צִלְלוֹ שִׁפְתֵי
 16.1 יָבֹא רִקְבִי בְּעֶצְמִי וַתַּחֲתִי אֲרִגֵּן אֲשֶׁר
 16.2 אֲנוּחַ לַיּוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לַעַם יְגוּדְנִי:
 17 כִּי-תֵאָנֵה לְאַתְפָּחָח וְאִין יִבּוֹל בְּגַפְנִים
 17.1 כַּחַשׁ מַעֲשֵׂה-נְוִית וּשְׂדֵמוֹת לֹא-עֲשָׂה אֲכַל
 17.2 גֹּזֵר מִמְכָּלָה צֹאן וְאִין בְּקָר בְּרַפְתִּים:
 18 וְאִנִּי בִיהוּהָ אֶעֱלֶזְוָה אֲגִלָּה בְּאַלְהֵי יִשְׁעֵי:
 19 יְהוָה אֲדַנִּי חִילִי
 19.1 וַיִּשָּׂם רַגְלִי כְּאַיְלוֹת וְעַל בְּמוֹתַי יִדְרַכְנִי
 19.2 לְמִנְצָחַ בְּנִינֹתַי:
 (BHS)

2.1.2 Die Nuwe Afrikaanse vertaling van Habakuk 3

- ¹ 'n Gebed van die profeet Habakuk. Op die wysie van 'n klaaglied.
- ² Here, ek het gehoor wat van U vertel is en ek is vervul met ontsag vir wat U gedoen het. Doen dit tog ook in ons tyd, laat u dade ook in ons tyd ervaar word, ontferm U selfs in u toorn.
- ³ God kom van Teman af, die Heilige kom van Paranberg af. Sela. Die hemelruim is vol van sy majesteit, die aarde vol van sy roem.
- ⁴ Hy kom met die glans van die lig, weerligte blits uit sy hand, sy hand so vol mag.
- ⁵ Voor Hom uit gaan die pes, in sy voetstappe volg die dood.
- ⁶ Wanneer Hy staan, skud die aarde; wanneer Hy kyk, bewe die nasies. Die eeue-oue berge verkrummel, die ou-ou heuwels val inmekaar, die berge waaroor Hy van ouds af gewandel het!

⁷ Ek het gesien hoe onheil die tente van Kusan tref, hoe die tentdoeke van Midian bewe.

⁸ Was U kwaad vir die riviere, Here? Het u toorn teen die strome ontvlam? Het die see U woedend gemaak dat U op u perde gery het, op die strydwaens waarmee U oorwin?

⁹ U het u boog uitgehaal en met 'n eed die opdrag aan die pyle bevestig. Sela. U het die aarde oopgebreek en riviere laat stroom.

¹⁰ Toe die berge U sien, het hulle gebewe, stormwaters het verbygespoel, die diep water het gedreun en sy golwe hoog laat opslaan.

¹¹ Toe u vlieënde pyle blits en u blink spies flikker, het die son en die maan gaan stilstaan op hulle plek.

¹² In u gramskap stap U oor die aarde, in u toorn vertrap U die nasies.

¹³ U het uitgegaan om u volk te red, om u gesalfde koning te red. U verpletter die aanvoerder van die goddeloses, U stroop hulle kaal van kop tot tone. Sela.

¹⁴ Met sy eie pyle deurboor U die aanvoerder wanneer sy manskappe uitstorm om ons te verstrooi terwyl hulle jubel soos dié wat die ellendiges in hulle skuilplekke verslind. ¹⁵ U trek deur die see met u perde sodat die magtige waters bruis.

¹⁶ Toe ek hierdie dinge hoor, het ek gesidder, my lippe het gebewe, my hele liggaam het lam geword, my bene het aan die ruk gegaan. Tog sal ek geduldig wag dat die dag van die oordeel moet kom oor die volk deur wie ons aangeval is.

¹⁷ Al sou die vyeboom nie bot nie en daar geen druiwe aan die wingerde wees nie, al sou die olyfoes misluk en die lande geen oes lewer nie, al sou daar geen kleinvee in die kampe meer wees nie en die beeskrale sonder beste wees,

¹⁸ nogtans sal ek in die Here jubel, sal ek juig in God, my Redder.

¹⁹ Die Here my God gee vir my krag. Hy maak my voete soos dié van 'n ribbok, op hoë plekke laat Hy my veilig loop. Vir die koorleier. Met snare-spel. (NAV)

2.1.3 'n Werksvertaling van Habakuk 3

'n Werksvertaling van Habakuk 3 word hier aangebied juis as gevolg van die talle vertalingskwessies wat voorkom in die teks wanneer die verskillende vertalings van die gedeelte met mekaar vergelyk word.

Vers 1: 'n Gebed van die profeet Habakuk. Op die klaaglied Sigjonot se wysie.

Die term שִׁינֹת is haas onvertaalbaar omdat die betekenis daarvan nie duidelik is nie. Die term word in sy enkelvoudvorm ook in Psalm 7:1 gevind. Die term word gewoonlik in verband gebring met die Akkadiese *segu*

wat verstaan word as 'n soort klaaggebed (Roberts 1991:130; Van der Woude 1978:60; Rudolph 1975:232-233). Dit is daarom 'n opsie om die term onvertaal te laat soos wat die 1933/53 *Afrikaanse Vertaling* asook die *King James Version* en die *New International Version* inderdaad doen. Die *Good News Bible* laat die term weg met 'n verduidelikende nota dat die betekenis van die term nie duidelik is nie. In die werksvertaling word 'n middeweg tussen die twee moontlikhede gevolg deur die term onvertaald weer te gee en dit terselfdertyd aan te dui as 'n klaaglied.

Vers 2: Here, ek het berigte/rapporte oor U geboor. Ek vrees, Here, U werk. Laat dit binnekort/binne afsienbare tyd opnuut gebeur, maak dit binnekort/binne afsienbare tyd (weer) bekend. In (tye van) onrus/woeling (bewing ברגו) ontbou (dink aan דוכור) genade/medelye/simpatie/ontferming (רחם).

In vers 2 is die frase רחם דוכור ברגו problematies. Die stamvorm רגו kom verskeie kere voor in die gedeelte in die betekenis van “bewe”, vergelyk byvoorbeeld verse 7 en 16. Dit is dus moeilik om te verstaan waarom רגו hier met “in toorn” vertaal word soos wat die 1933/53 en 1983 *Afrikaanse Vertaling* (vgl. ook die NIV) doen. Hiebert (1986:14) vertaal die term (mys insiens tereg) met “in turmoil”. Die woord רחם is ook 'n woord wat moeilik vertaal; vandaar die verskillende moontlikhede wat in die werksvertaling gegee word. Om die woord te vertaal met “genade” of “mercy” soos in sommige Engelse vertalings, sê te min. Die woord hou verband met die woord vir moederskoot of baarmoeder en roep dus in herinnering iets van die beskerming, omgee, versorging, veiligheid en sekuriteit wat 'n baba geniet in die baarmoeder. Szeles (1987:46) praat selfs van “compassionate love”.

Vers 3: God kom van Teman af, die Heilige van Paranberg. Sela. Sy majesteit (הודו) bedek die hemel en sy roem/lof/glorie (והדרו) vul die aarde. Vers 4: Blinkend/helder/glansende lig is daar. (Daar is twee) horings uit sy hand vir hom/Die mag is in sy hand. Daar is die wegsteekplek van sy mag/krag.

Die woord אור beteken “lig”, maar word soms hier in vers 4 ook vertaal met “daglig”, “weerlig”, “vlam”/“vuur” of selfs “son” (Hiebert 1986:17; Roberts 1991:133; Haak 1992:85). Om אור met iets anders as lig te vertaal, is om die betekenis van die begrip binne die konteks van Habakuk te oorspan. In vers 4 is die term קרנים problematies. Horings is in die Ou Nabye Ooste 'n bekende simbool van mag. Die vertaling sluit goed aan by die volgende frase waar die mag van God ook ter sprake kom (Hiebert 1986:18; Szeles 1987:47; Haak 1992:86-87; Robertson 1990:220-221). Op grond van Eksodus 34:29vv. verkies ander uitleggers om קרנים eerder met “strale”

te vertaal (Rudolph 1975:234; Van der Woude 1978:61; Bruce 1999:881; Hermann 2001:483).

*Vers 5: Voor Hom uit gaan die plaag/Deber
En agter Hom trek pes/Refesh in sy voetstap.*

Die woorde רָשָׁף, דֶּבֶר beteken “plaag” of “pes” maar kan ook verstaan word as ’n personifikasie van agente in diens van Jahwe wat deel vorm van Jahwe se magtige koms na die aarde toe (Bruce 1999:883; Roberts 1991: 135). Refesh is ook bekend as die naam van ’n Fenisies-Siriese god wat onder meer as ’n pesgod sy verskyning maak (Rudolph 1975:234; Herrman 2001:483). In vers 5 is die vertaling van רָשָׁף met “dood” in die 1983 Afrikaanse Vertaling waarskynlik te skerp. Ter wille van die parallelisme met דֶּבֶר moet eerder vertaal word met “pes”.

*Vers 6: Hy staan en die aarde skud. Hy kyk en die nasies skrik.
Ou berge verkrummel/word verpletter en ewige heuwels sink wegstort ineen.
Dit is sy paaie van lankal af.*

Vers 7: As gevolg van onheil/sonde sien ek die tente van Kusan en die tentdoeke van Midian bewe.

Vers 8: Is dit teen riviere wat U (woede) ontbrand (הרה), o Here? Is dit vir riviere wat U kwaad word? Is dit die see wat U woedend maak dat U op u perde en met U stryduwaens oorwinnend (ישועה) ry?

Vers 9: U boog is heeltemal gereed (om te skiet), U pyle is besweer deur die woord/bevel. U breek die aarde oop tot riviere.

Vers 9a se vertaling is tot ’n groot mate ’n verleentheidsvertaling. עֲרִיבָה sou letterlik vertaal kon beteken “kaal ontbloot is u boog” wat in die vertaling geïnterpreteer word as “heeltemal gereed om te skiet”. Die tweede deel van vers 9 bied selfs nog groter probleme en talle emendasies van die teks is voorgestel terwyl die gedeelte ook onvertaald weggelaat is omdat daar moeilik sin gemaak word van die Hebreëus (Van der Woude 1978:62-63; Roberts 1991:139; Haak 1992:94-95; Bruce 1999:886).

Vers 10: Berge sien U en bewe, reënstorms trek verby. Die diepsee/oer-oseaan (ההוֹם) dreun/letterlik: gee sy stem, lig sy bande op/laat sy golwe hoog opslaan.

Vers 11: Son en maan bly staan in (hulle) plek toe U pyle met lig verby geflits bet en U spies blinkend geblits bet.

Vers 12: In woede/verontwaardiging trap U op die aarde; in gramskap dors/vertrap U nasies.

Vers 13: U het uitgetrek om U volk te red, ter wille van die redding van u gesalfde. U verbreek die leier/hoof van die goddelose; ontbloot hom van die fondament tot by sy nek/onder tot bo.

Vers 14: U deurboor die leier/hoof met sy eie pyle wanneer hulle storm om my te

verstrooi. Hulle juig soos die wat die ellendiges/armes in hulle skuilplekke verslind/vernietig.

Vers 15: U trek oor die see met u perde, in skuimende (חמר) baie water.

In vers 15 word חמר met “hoop” vertaal in die 1933/53 Afrikaanse vertaling. Die 1983 Vertaling gee die woord weer met “bruis”. ’n חמר is ook ’n donkie wat diens doen as rytuig vir konings sodat daar ook vertaal sou kon word “met ’n donkie deur baie water” (Haak 1992:102).

Vers 16: Toe ek dit hoor, bet my binneste gebewe, my lippe bet gebewe van die Stem; my bene bet onder my ingegee, my tree was bewerig. Ek sal wag vir die dag van oordeel/benoudheid wanneer die oordeel kom oor die volk deur wie ons aangeval is.

Vers 17-19: Al sou die vyeboom nie bot nie, en daar geen vrug aan die wingerde wees nie, al sou die olyfbome niks oplewer nie, en die lande geen voedsel lewer nie, en al is daar nie meer skape in die kraal nie, en al is daar ook geen beeste in die stalle is nie, sal ek jubel in die Here, sal ek juig in die God van my redding. Die Here is my krag/sterkte/leër/weermag. Hy maak my voete soos die van ’n wildsbok en Hy op hoë plekke laat Hy my loop/gaan.

Die term חיל in vers 19 kan ook met “leër”/“weermag” vertaal word (Achtemeier 1986:59; Roberts 1991:158; Koehler & Baumgartner 1958:295).

3. TEKS-INTERNE ONDERSOEK

3.1 DIE AFBAKENING VAN DIE PERIKOOP

Die afbakening van die perikoop lewer min probleme op. Habakuk 2:2-19 bevat die antwoord van Jahwe op die vraag van Habakuk en word dan gegee in die vorm van die sogenaamde “hoy-orakels” wat nie meer in hoofstuk drie gevind word nie. Habakuk 2:20 vorm die afsluiting van nie alleen die “hoy-orakels” nie, maar ook die eerste deel van die boek. Die term הפלה waarmee hoofstuk drie begin is ’n aanduiding dat hier nou iets anders aan die orde is as in die voorafgaande gedeelte. Trouens, die term הפלה (gebed) funksioneer as opskrif van die gedeelte naas die ander opskrif משה (uitspraak/Godspraak) wat aan die begin van die boek in hoofstuk 1:1 gevind word. Die twee opskrifte verdeel die boek dus in twee duidelik van mekaar onderskeie eenhede. Die eiesoortige woordeskat aan die hoofstuk — anders as in die voorafgaande perikoop — is ook ’n aanduiding van ’n nuwe perikoop in die boek. Uiteraard eindig die perikoop en daarmee ook die boek as geheel by Habakuk 3:19.

Die musikale aanwysings (למנצח בנימתי שנימה) wat in beide vers 1 en vers 19 aangetref word, is aanduidings vir die begin en die einde van die perikoop wat terselfdertyd ook die afsluiting van die boek as geheel aandui.

Die stamvorm שמע en רנו wat in vers 2 en ook in vers 16 aangetref word, is 'n verdere argument vir die afbakening van die gedeelte.

3.2 TEKSKRITIESE ONDERSOEK

Die teks van Habakuk 3 is en was die voorwerp van intensiewe tekskritiese ondersoek in die geskiedenis van die ondersoek van die boek Habakuk. Die bestaan van die Barberini-vertaling van Habakuk 3, 'n Griekse vertaling van die teks wat verskil van die Hebreeuse teks sowel as die teks van die Septuagint, kompliseer die tekskritiese ondersoek van die teks verder. Heelwat van die emendasies aan die teks word gedoen op grond van die weergawe van die teks in die LXX. Prinsloo (1989:133) maak die opmerking dat heelwat eksegete die hoofstuk verklaar vanuit 'n Ugaritiese of Babiloniese mitologiese agtergrond wat 'n verdere aanleiding is vir vele emendasies aan die teks. Die vertaling het reeds uitgewys dat die teks van Habakuk 3 moeilik lees en dat 'n vertaling soms moeilik is om te maak. Ten spyte hiervan word gepoog om die Massorete Teks sover moontlik te behou.

In vers 2 word die lesing van ראיתי ("ek het gesien") soms verkies bo die lesing van יראתי ("ek het gevrees") soos in BHS. Die verandering word gemaak op grond van die parallelisme met שמע. Die LXX lees beide: "ek het gevrees" en "ek het gesien". Die weergawe in die BHS is egter ook 'n goeie beskrywing van die profeet se eerste reaksie op die openbaring van Jahwe in die eerste versdeel (vergelyk ook vers 16).

In vers 4 word תחתי ("onder Hom") gelees in plaas van תדיה ("om te wees"). Die wysiging word aangebring omdat נה 'n manlike woord is en תדיה 'n vroulike woord. Volgens Van der Woude (1978:60-61) kan die term תדיה ook as neutrum, onpersoonlik opgeneem word. Die laaste gedeelte van vers word as 'n glos beskou. Daar is egter nie oortuigende argumente om die voorstel te staaf nie.

In vers 6 lees sommige manuskripte (Barberini, S en V) "meet" in plaas van "skud". Die variante lesing het ontstaan omdat וימדד verklaar is as komende van die stamvorm מדר wat "meet" beteken. Kommentare (Roberts 1990:136; Rudolph 1975:234) wys daarop dat die betekenis van "meet" nie 'n aanvaarbare parallel verskaf met die werkwoorde wat volg nie. Die lesing van die Masorete Teks word derhalwe gehandhaaf.

In vers 7 word daar verskeie veranderinge aan die teks voorgestel, maar sonder werklik oortuigende manuskripgetuie. Ten spyte van 'n moeilike lesing word die teks so behou.

In vers 9 lees die Barbareni-teks *שבעה* vir *שבעות* wat dan “jy versadig (jouself)” beteken. Dit is beter om die lesing van *שבעות* te behou en dan met “besweer” in die betekenis van “bo alle twyfel” te vertaal. Vers 9b bestaan uit drie woorde (*נתן משות אמר*) waaruit daar moeilik 'n sinvolle vertaling gemaak kan word.

3.3 'N ANALISE VAN DIE OPBOU VAN DIE PERIKOOP

Hab 3:1 funksioneer as 'n opskrif vir die geheel van die perikoop.

Stiges 2.1 en 2.2 word gekenmerk deur 'n imperatief *חייחור* en twee jussiefvorme *תודיע*, *תזכור* wat 'n aanduiding is van die verbinding van die twee stiges. Die voorkoms van die voorsetsel *כ* wat drie keer in vers 2 voorkom laat stige 2.1 verbind met stige 2.2. Stige 2 verbind met stiges 2.1 en 2.2. Stige 2 vorm 'n sinonieme parallelisme terwyl stiges 2.1 en 2.2 'n sogenaamde “staircase” parallelisme (Watson 1984:150) vorm. Ander outeurs praat in die verband van 'n “repetitive” of “climactic” parallelisme (Hiebert 1986:61).

Die verskillende name vir God aan die begin van onderskeidelik stiges 2 (*יהוה*) en 3 (*אלוה*) gee aanduiding daarvan dat met stige 3 'n nuwe eenheid in die gedeelte begin.

Stiges 3.1, 4 en 4.1 verbind as gevolg van die waw-kopulatief wat telkens voorkom. 'n Opvallende kenmerk van die stiges is die derde persoon enkelvoudsvorme wat dikwels voorkom: *הודו*, *ותהלתו*, *לו*, *בידו*. Stige 3 verbind met stiges 3.1-4.1 op grond van die derde persoonsvorme gemeenskaplik aan die stiges.

Stige 5 en stiges 6-6.2 verbind op grond van die gemeenskaplike derde persoons enkelvoudsvorme wat in die stiges voorkom. Stige 6.2 verbind met stige 6.1 as gevolg van die *עולם* wat gemeenskaplik voorkom in 6.1 en 6.2. Stige 6 verbind met stiges 6.1-6.2 as gevolg van die waw-konsekutief aan die begin van stige 6.1.

Stiges 3.1-6.2 verbind op grond van die derde persoon enkelvoudsvorme wat deurgaans voorkom (Prinsloo 1989:194; Bratcher 1984:247). Stige 7 verbind met stiges 3.1-6.2. Hierdie stiges verbind weens die voorkoms van *ארץ* in verse 3, 6 en 7. In stige 3 kom die einame Teman en Paran voor en in stige 7 kom die einame Kusan en Midian voor wat dus aan stiges 3-7 die karakter van 'n *inclusio* gee. Die feit dat die verskillende einame rym, versterk die verbinding verder.

Stige 8 verbind met stige 8.1 op grond van die redegewende כִּי waarmee stige 8.1 begin. Indien יְשׁוּעָה as 'n vokatief opgeneem word soos Haak (1992:93) dit wil, vorm die twee stiges ook 'n *inclusio*. Stige 8 dien ook as inleiding vir die tweede gedeelte van die perikoop. Jahwe word weer aangespreek (vokatief) en vergelyk ook die יְשׁוּעָה wat weer in stige 13 voorkom as לִישׁוּעָה. Dit is ook opvallende dat verse 3-7 gekenmerk word deur derde persoon enkelvoudsvorme wat Jahwe en sy handeling beskryf. Verse 8-15 word weer gekenmerk deur tweede persoonsvorme wat Jahwe aanspreek (Sweeney 1991:79-80). Dit is ook opvallend dat waar God aangedui word as אֱלֹהִים in verse 3-7, word Hy hier as יְהוָה aangespreek.

Stiges 9, 9.1, 10.1, 11 en 11.1 verbind op grond van die beskrywing van die verskillende elemente van die natuur wat hier gevind word: riviere, aarde, berge, water, diep water, son, maan. Dit is opvallend dat die stiges begin met 'n verwysings na die wapens van Jahwe (boog en pyle in stige 9) en ook so eindig (pyle en spies in stige 11).

In stiges 12-15 verskuif die fokus weg van die natuur na die optrede van Jahwe ten behoeve van sy volk. Stige 14 verbind met 14.1 vanweë die infinitief *constructus* vorm aan die begin van stige 14.1. Stige 13.1 verbind met 14 op grond van die tweede persoon enkelvoudsvorme en die woord שָׁאָל wat in beide stiges voorkom. Stige 13 verbind met 13.1-14.1 ook as gevolg van die tweede persoon enkelvoudsvorm en ook omdat stige 13 funksioneer as die aankondiging van wat nou gaan volg in terme van die redding van die volk. Stige 15 verbind met 13-14.1 op grond van die tweede persoon enkelvoudsvorm waarmee stige 15 begin en die prominente voorkoms daarvan in die res van die gedeelte. Vers 12 dien as oorkoepelende inleiding vir die gedeelte (*contra* Rudolph 1975:243, Van der Woude 1978:69-70 en Bruce 1999:889 wat die verdeling tussen verse 12 en 13 maak). Trouens vers 12 vorm die oorgang van Jahwe se optrede in die natuur na sy optrede onder die nasies ten behoeve van sy volk. Vers 12 se eerste helfte verwys na Jahwe se optrede op aarde; die tweede helfte van vers 12 verwys na Sy optrede onder die nasies.

Die verdeling van verse 8-15 in twee dele, te wete 8-12a en 12b-15, klop weer op sy beurt met Van Leeuwen (1996:65) se siening van verse 8-15. Volgens Van Leeuwen (1996:65) vertoon die verse 'n treffende ringskomposisie:

- A See en strome as chaosmagte: vers 8;
- B God se wapens: boog en spiese: vers 9;
- C Die gevolge van God se verskyning in die natuur: verse 9b-11;
- D God se toorn: die aarde en die volke: vers 12;
- C Die gevolge van God se verskyning vir sy volk en die vyand: vers 13;
- B God se wapens: spiese; vers 14;
- A See en watervloed verhistoriseerd; vers 15.

Vers 15 eindig met dieselfde beeld as waarmee stige 8 begin het, naamlik Jahwe wat met perde op die see ry. In dié sin vorm stiges 8 en 15 ook 'n *inclusio*.

Met stige 16 word daar teruggekeer na die eerste persoon enkelvoudsvorme wat ook by stige 2 gevind word; שָׁמַעְתִּי en ook die stamvorm רָגַז wat in vers 2 voorkom en in vers 7 herhaal word, word weer in stige 16 herhaal. Hierdie verskynsel lei tot die gevolgtrekking dat die perikoop 'n ringskomposisie vorm. Die stiges van vers 16 verbind op grond van die stamvorm רָגַז wat twee keer voorkom en ook as gevolg van die relatief אָשַׁר in stige 16.1.

Die stiges van vers 17 verbind omdat die stiges die protasis van die voorwaardesin vorm. Stige 18 verbind aan die voorafgaande stiges omdat dit die apodosis van die voorwaardesin is. Woordeskat uniek aan die gedeelte kom ook voor soos die verwysings na landbouprodukte: vyeboom, olyfboom, wingerde, skape, beeste.

Stige 19 en 19.1 verbind as gevolg van die waw aan die begin van stige 19.1. Wat hier opval, is dat Jahwe die subjek van die werkwoorde is. Stiges 19 en 19.1 verbind met stiges 17-18. Die eerste persoon enkelvoudsvorme in stiges 19 en 19.1 en wat ook in stige 18 gevind word, dien as motivering vir die verbinding.

Die perikoop sluit met die musiek-aanwysing לְמִנְצָח בְּנִינֹתַי wat dan 'n raam vorm met die musiek-aanwysing wat in stige 1 van die perikoop gevind word en wat die gedeelte as 'n geheel 'n *inclusio* maak.

Die makrostruktuur van die perikoop kan soos volg weergegee word:

3:1 Opskrif: 'n gebed van Habakuk	
3:1b Musikale aanwysing	A1
3:2 Aanroep van Jahwe deur die profeet.	B1
3:3-7 Beskrywing van die koms van Jahwe	C1
3:8-15 Beskrywing van Jahwe se kosmiese en verlossingsmag	C2
3:16 Reaksie van die profeet.	B2
3:17-19a Geloofsverklaring van die profeet	D
3:19b Slot by wyse van musikale aanwysing	A2

Alhoewel verse 3-7 en 8-15 van mekaar onderskei kan word (die wisseling tussen tweede en derde persoon enkelvoudsvorme is aanduidings hiervan asook die aanspreek van Jahwe in vers 8), is die twee gedeeltes tog heg aan mekaar verbind. In beide van die sub-perikope gaan dit oor Jahwe. Daar is prominente struktuurmerkers wat konstant deur die hele gedeelte voorkom: אֶרֶץ (vers 3, 6, 7, 9, 12), גָּדָה (vers 4, 11), אֵינִי (vers 4, 11), גֵּרִים (vers 6, 12) en צָרָה (vers 5, 13). Die ooreenkoms tussen verse 6 en 12 is ook opvallend. Waar dit in die eerste gedeelte van die perikoop meer handel oor Jahwe se verskyning op aarde, handel dit in die tweede gedeelte meer oor Jahwe se verskyning ten behoeve van die redding van die volk. Verse 3-15 lei dus van Jahwe se verskyning en koms na sy redding van die volk. Verse 12b-15 kan as die hoogtepunt van die gedeelte beskou word. Dit is verder ook opmerklik dat verse 3-7 en 8-15 elk 'n *inclusio* vorm. In die eerste geval word die *inclusio* deur plekname gevorm. In die tweede geval word die *inclusio* gevorm deur 'n handeling van Jahwe.

'n Tweede opmerking oor die makro-struktuur van die gedeelte is dat die analise wat hier aangebied word, vers 16 onderskei as 'n eenheid onafhanklik en los van verse 17-19. Die *inclusio* wat gevorm word met verse 2 en 16 pleit net te sterk vir 'n verbinding van vers 16 met verse 2-15 eerder as met verse 17-19 soos wat sommige kommentare wil (Hiebert 1986:9; Prinsloo 1999:526; Smith 1984:116; Bruce 1999:892). Die כִּי waarmee vers 17 begin moet dus nie as 'n redegewende כִּי verstaan word nie, maar eerder as 'n afirmatiewe כִּי.

'n Derde opmerking: die onvertaalbare en ook onverstaanbare, veronderstelde musiekterm "sela" wat in verse 3, 9 en 13 voorkom, lewer geen bydrae tot die beter verstaan van die opbou van die gedeelte nie.

Floyd (2000:150) maak die interessante waarneming dat vers 2 as't ware die kern van die hele gedeelte vorm. In vers 2 het die profeet twee versoeke aan Jahwe. Jahwe moet sy dade van die verlede weer laat herleef, dit opnuut laat gebeur en bekend laat word. Aan hierdie versoek word dan voldoen in die beskrywing van die teofanie van Jahwe in verse 3-7. Die magtige verskyning van Jahwe in die verlede vind inderdaad weer plaas. Die profeet se tweede versoek is dat daar ook genade sal wees in die onrustige tye. Aan die versoek word ook voldoen in die beskrywing van verse 8-15. Jahwe se verskyning en die vrees wat Hy inboesem by die nasies gebeur ter wille van die redding van sy volk.

Die waarneming van Floyd klop met die analise van die opbou van die perikoop wat hierbo gedoen is. Dit bevestig verder die hegte verband tussen die verskillende dele van verse 2-16 wat onderstreep word deur die *inclusio* tussen verse 2 en 16. Die makro-struktuur van die perikoop toon ook aan dat verse 17-19a buite die patroon staan van verse 2-16.

4. TEKS-EKSTERNE ONDERSOEK

4.1 DIE *GATTUNG* VAN DIE PERIKOOP

Die perikoop bestaan uit 'n vermenging van 'n aantal *Gattungen*. Die perikoop word in die opskrif aangedui as 'n gebed. Die term word dan ook in die Psalms aangetref as 'n aanduiding van 'n bepaalde soort Psalm (Ps. 17:1, 86:1, 90:1, 102:1, 142:1). Verskeie geleerdes tipeer dan ook die perikoop as 'n gebed (Bratcher 1984:226-229; Rudolph 1975:239; Szeles 1987:42; Robertson 1990:214; Roberts 1991:149). In al die gevalle waar die aanduiding van "gebed" in die boek van Psalms voorkom, gaan dit telkens om 'n klaaglied. In Psalm 72:20 word die term ook aangetref as 'n afsluiting van die tweede deel van die Psalms (42-72) en dié deel bevat ook grotendeels klaagliedere as tipiese *Gattung*. Van der Woude (1987:65,67) toon egter aan dat die gedig van Habakuk 3 nie as 'n klaaglied getipeer kan word nie omdat die gedig nie 'n klag bevat nie en daarom praat hy eerder van 'n smeekgebed.

Ander geleerdes tipeer die gedeelte weer as 'n psalm (Haak 1992:78; Sweeney 1991:78-79). Smith (1984:114) kombineer die twee standpunte deur Habakuk 3 te sien as 'n psalm in die vorm van 'n gebed. Sommige geleerdes beskou die perikoop as 'n (profetiese) visioen (Van der Woude 1978:67; Roberts 1991:149). Daar is ook geleerdes wat die gedeelte deels sien as 'n epifanie (van der Woude) of 'n teofanie (Kruger 1987:60; Rudolph 1975:241; Sweeney 1991:79). Prinsloo (1989:215-216) tipeer die gedeelte as 'n himne op voetspoor van Gunkel se beskrywing van 'n himne as 'n oproep tot lof, 'n beskrywing van die magtige dade van Jahwe en 'n slot. Hiebert (1986:118) beskryf die *Gattung* van Habakuk 3 as 'n oorwinningslied waar 'n militêre oorwinning van Israel gevier word as 'n triomf vir Jahwe. Floyd (2000:155, 157) beskryf die *Gattung* van die gedeelte as 'n "profetiese klag" of alternatiewelik as 'n "profeties psalmodiese geskrif".

Uit hierdie oorsig is duidelik dat daar nie eenstemmigheid onder geleerdes oor die presiese benoeming van die *Gattung* van die perikoop nie. Die rede daarvoor is waarskynlik dat Habakuk 3 nie net van een *Gattung* gebruik maak nie sodat hier eerder gedink moet word aan 'n gebruik en selfs vermenging van 'n aantal *Gattungen*. Die gedeelte bevat naamlik elemente van wat as gebed getipeer sou kon word (vers 1, die vokatiëwe waar Jahwe aangespreek word, vers 2). Die gedeelte bevat ook visionêre materiaal wat veral in verse 3-15 aangetref word. Verder kan die gedeelte ook as 'n teofanie beskryf word waar Jahwe op 'n magtige wyse sy verskyning maak. Rudolph (1975:241) beskryf die gedeelte as 'n gebed met 'n middelstuk wat 'n beskrywing van 'n teofanie is en wat visionêr deur die profeet beleef

word. Vers 16 sou as 'n "Prophetenbericht" beskryf kon word waar die profeet sy eie ervaring beskryf. Verse 17-19 sou as 'n vertrouenslied beskryf kon word. Die voorkoms van elemente van so 'n verskeidenheid van *Gattungen* dra by tot die unieke aard en styl van Habakuk 3.

Die aanduiding van die gedeelte as 'n gebed saam met die musikale aanwysings wat aan die begin en einde van die perikoop aangetref word en ook die "sela" wat in verse 3,9, 13 aangetref word, laat 'n mens die *Sitz im Leben* van die perikoop soek in die tempeldiens van Israel (Rudolph 1975:240; Kruger 1987:61; Roberts 1991:148; Haak 1992:110). Beide die teofanie en visoenêre aspekte van die gedig sou ook goed tuis wees binne die *Sitz im Leben* van die tempeldiens. Dit is verder ook betekenisvol dat Habakuk 2:20 'n verwysing na Jahwe in sy heilige tempel bevat.

Die bepaling van die *Gattung* en die *Sitz im Leben* plaas die teks binne die konteks van die volk se aanbidding van Jahwe in die kultus van destyds.

Historiese aanwysings ontbreek in die gedig en in die boek as geheel is die enigste aanduiding van 'n historiese plasing van die boek Habakuk 1:6 se verwysings na die Galdeërs. Die verwysing asook die beskrywing van die toestande in Habakuk 1:2-4 as verwysend na toestande in Juda wys in die rigting van 'n voor-eksiliese datering. Volgens die historiese rekonstruksie van Haak (1992:132-133) is die mees waarskynlike datering van Habakuk die periode tussen 605-603 v.C. toe Jojakim koning van Juda was in die periode tussen die slag van Karkemis in 605 v.C. en die erkenning van die Babiloniese heerskappy deur koning Jojakim in 603 v.C. Die bepaling van die historiese *Sitz im Leben* van die perikoop laat die hedendaagse interpreteerder van die teks sien onder watter bedreigende omstandighede die uitsprake van Habakuk 3 gemaak word.

4.2 ONDERSOEK NA TRADISIEMATERIAAL IN DIE TEKS

'n Onderzoek na die moontlikheid van tradisiemateriaal in die teks lewer 'n ryk oes op. Dit is duidelik dat die outeur van die gedeelte goed geskool was in die heilstradisies van Israel/Juda. So byvoorbeeld merk Rudolph (1975: 243) op dat die bidder "ganz im religiösen Traditionsgut seines Volkes lebt" en Szeles (1987:46) se kommentaar is ook relevant: "...he was well versed in the past history of the chosen people and knew their traditions".

Die mees opvallende tradisie is ongetwyfeld die Sinai-tradisie. Daar is verskil van mening onder geleerdes oor die presiese plek van Sinai, maar daar is eenstemmigheid onder geleerdes dat die verwysings na Teman, Paranberg, Kusan en Midian die gedeelte verbind met die tradisies uit Israel se geskiedenis rondom die Sinai-gebeure (Van der Woude 1978:67; Van

Leeuwen 1996:61; Rudolph 1975:243; Roberts 1991:151-152; Achtemeier 1986:56). Sinai is ook bekend as die plek van 'n merkwaardige teofanie van Jahwe (Eks. 19) sodat die teofanie beskrywing in verse 3-15 die herinnering aan Sinai verder versterk. Die Sinai-tradisie is bekend as die plek waar Jahwe Hom aan die volk bekend gemaak het; dit is die plek waar die verbond gesluit is en dit is die plek waar die Tora aan Israel gegee is om daarvolgens te lewe. Die aspek van die Sinai-tradisie wat hier beklemtoon word, is Jahwe se koms na sy volk toe om naby hulle te wees; weliswaar in 'n oorspronklike teofanie, maar tog is sy koms na hulle toe 'n heilsmoment in die geskiedenis van die volk.

Die verwysings na die see het geleerdes Habakuk 3 ook 'n verband met die gebeure by die Skelfsee laat sien wat die gedeelte dan ook verbind met die uittoeg van Israel uit Egipte (Van Leeuwen 1996:69; Szeles 1987:48, 54; Van der Woude 1987:69, 71). Die verwysing na die plaag in vers 5 herinner ook aan die plaag in Egipte wat dit eweneens in verband bring met die uittoeggebeure (Roberts 1991:154; Robertson 1990:226). Die uittoeg uit Egipte was Jahwe se grootste daad van verlossing in die geskiedenis van die volk. Met die verwysing na die uittoeg word die verlede as't ware weer hede, word die verlossing wat Jahwe gebring het, weer beleef en word 'n nuwe daad van verlossing soortgelyk aan die uittoeggebeure verwag.

Die verwysing na die son en maan wat stilstaan, herinner aan die gebeure in die boek Josua wat dan vertolk kan word as 'n verwysing na die intog in die land (Robertson 1990:235).

Verskillende geleerdes (Rudolph 1975:244; Van Leeuwen 1996:66; Szeles 1996:52; Achtemeier 1986:59) het ook verwysings na die skepping gesien; veral na aanleiding van die gebruik van die term *הוֹרֵא* in vers 10 wat Genesis 1 in herinnering roep. Die skepping word in die Ou Testament gesien as 'n groot magdaad van Jahwe waarin Hy die chaosmagte getem en beperk het. Die toespelings op skeppingsmotiewe uit die skeppingsmitologieë uit die *Umwelt* van destyds versterk die teenwoordigheid van die skeppingstradisie in die teks verder.

Skepping, uittoeg, Sinai en intog, haas elke bekende heilstradisie van die volk Israel/Juda kom voor in die teks.

4.3 OPMERKINGS OOR DIE REDAKSIE VAN DIE GEDEELTE

Dit is altyd spekulatief om 'n mening te waag oor die redaksie-geskiedenis van 'n gedeelte of boek uit die Ou Testament. Dit is ongetwyfeld so dat hoofstukke, boeke en groter korpusse in die Ou Testament verskillende “redaksies” deurloop het waarin werke uitgebrei of oor gewerk is.

Om die redaksie-geskiedenis van Habakuk na te vors, is dus uiters moeilik. Die analise van die opbou van die struktuur van die gedeelte het 'n opvallende struktuur uitgewys wat sekerlik nie die produk van 'n toevallige sameflansing van materiaal is nie. Die analise van die opbou van die gedeelte het egter wel aangetoon dat verse 17-19a buite die patroon van die res van die gedeelte val. Habakuk 3:17-19a sou dus bes moontlik uit 'n ander oord op 'n later stadium deel van Habakuk 3 kon geword het.

Dit is in die navorsingsgeskiedenis van die boek Habakuk ook 'n dispuut of Habakuk 3 oorspronklik deel van die boek was en of die hoofstuk op 'n later stadium bygevoeg is tot hoofstukke 1-2. Daar is 'n toenemende eenstemmigheid onder geleerdes dat Habakuk 3 van meet af aan deel was van die boek en dat die slothoofstuk eintlik 'n gepaste einde aan die aanvanklike vraag wat in die boek gestel word, bring.

5. KONKLUDERENDE FASE

5.1 DETAIL EKSEGESE

Die Godsnaam אלהים wat in vers 3 gebruik word, is raar, maar kom in die boek Habakuk ook in 1:11 voor. אלהים kom in die meeste gevalle in die boek Job voor (41 keer uit 'n totaal van 57).

Die term משיח “u gesalfde” in vers 13 moet nie messiaans of christologies geïnterpreteer word nie. Dit moet eerder verstaan word as 'n verwysing na die koning. Volk en koning word dikwels in die Ou Testament verenig en dit is waarskynlik hier ook die geval.

5.2 TEOLOGIESE INTENSIE

Uiteindelik mond eksegeese ook uit in 'n teologiese uitspraak. Wat sou die teologiese intensie van die hoofstuk wees? Onder die bedreigende omstandighede van 'n komende wêreldmag wat Juda gaan oorrumpel en hulle hulle onafhanklikheid as land gaan laat verloor, hoe onbegryplik dit ook mag geklink het in die ore van 'n Judeër aan die einde van die sesde eeu voor Chris-

tus, verkondig die profeet sy boodskap. Hy laat die volk Jahwe weer sien as die magtige God wat Hom op 'n stadium in die geskiedenis in 'n magtige teofanie bekend gestel het en wat dit weer (gaan) doen. Al lyk dit of die heilstradisies van die volk tot 'n nulpunt gestol het, bly Jahwe die teenwoordige Verbondsgod wat tot hulle redding optree soos wat Hy telkens in die verlede van sy volk gedoen het. Binne die groot tafereel van wêreldgebeure en Jahwe se soms onbegryplike rol daarin, kry die klein wêreld van die individuele gelowige sin en betekenis as hy/sy gelowig bly en wag op die onafwendbare ingrype van Jahwe om weer sy volk tot redding te wees. Dit maak dat 'n gelowiges kan sing van Jahwe wat red onder en juis in bedreigende omstandighede.

6. SLOT

Wie 'n teks noukeurig lees, kom telkens voor verrassende ontdekkings. Habakuk 3 is so 'n teks; aan die een kant bekend, aan die ander kant tog ook onbekend. Wie egter die teologiese boodskap *via* 'n noukeurige lees (eksegese) van die teks probeer peil, word verryk deur 'n boodskap wat vandag nog aktueel en relevant is.

BIBLIOGRAFIE

ACHTEMEIER E

1986. *Nabum — Malachi*. Atlanta: John Knox. (Interpretation.)

BRATCHER D R

1984. The theological message of Habakkuk: a literary-rhetorical analysis. Ph.D.-proefskrif: Union Theological Seminary, Richmond, Virginia USA.

BRUCE F F

1999. Habakkuk. In: McComiskey, T. E. (red.), *The Minor Prophets — An exegetical and expository commentary*. Vol. 2. Michigan: Baker Books.

FLOYD M H

2000. *Minor Prophets Part 2*. Grand Rapids: Eerdmans. (FOTL XXII.)

Snyman 'n Eksegeties-teologiese interpretasie van Habakuk 3

- HAAK R D**
1992. *Habakkuk*. Leiden: Brill. (SVT XLIV.)
- HERRMAN W**
2001. Das unerledigte Problem des Buches Habakkuk. *VT* 51(4):481-496.
- HIEBERT TH**
1986. *God of my victory. The ancient hymn in Habakkuk 3*. Atlanta: Scholars Press. (Harvard Semitic Monographs 38.)
- KELLER C A**
1985. Die Eigenart der Prophetie Habakuks. *ZAW* 85:156-167.
- KOEHLER L & BAUMGARTNER W (reds.)**
1958. *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. Leiden: Brill.
- KRUGER P A**
1987. *Die boek Habakuk*. Kaapstad: N.G. Kerk Uitgewers.
- PRINSLOO G T M**
1989. 'n Literêr-eksegetiese analise van die boek Habakuk. Ongepubliseerde D.D.-proefskrif, Pretoria: Universiteit van Pretoria.
1999. Reading Habakkuk as a literary unit. *Old Testament Essays* 12(3):515-535.
- ROBERTS J J M**
1991. *Nabum, Habakkuk and Zephaniab. A commentary*. Westminster: John Knox. (Old Testament Library.)
- ROBERTSON O P**
1990. *The Books of Nabum, Habakkuk and Zephaniab*. Grand Rapids: W. B. Eerdmans. (NICOT.)
- RUDOLPH W**
1975. *Micha — Nabum — Habakuk — Zephania*. Gütersloher: Gerd Mohn. (KAT XIII/3.)
- SMITH R L**
1984. *Micab — Malachi*. Word Books: Waco, Texas. (WBC 32.)
- SWEENEY M A**
1991. Structure, genre and intent in the book of Habakkuk. *VT* 41 (1):63-83.
- SZELES M A**
1987. *Wrath and mercy. A commentary on the Books of Habakkuk and Zephaniab*. Grand Rapids: Eerdmans. (International Theological Commentary.)
- VAN DER WOUDE A S**
1978. *Habakuk Zefanja*. Callenbach: Nijkerk. (POT.)
- WATSON W G E**
1984. *Classical Hebrew poetry. A guide to its techniques*. Sheffield: JSOT Press. (JSOT Supplement Series 26.)

Acta Theologica

2003: 2

Trefwoorde

Eksegese: Ou Testament

Habakuk 3

Tradisiemateriaal

Struktuur

Keywords

Exegesis: Old Testament

Habakkuk 3

Tradition material

Structure